

HELENA BŁAZIŃSKA

LISTY DEDYKACYJNE DO ZYGMUNTA II AUGUSTA*

Spośród całej bogatej spuścizny epistolograficznej Andrzeja Frycza Modrzewskiego na szczególną uwagę zasługują listy dedykacyjne¹. Pisarz bardzo chętnie i często posługiwał się tą formą listu. Dedykacje swoje kierował zarówno do adresata zbiorowego², jak i do pojedynczych osób. Na adresatów wybierał ważne osobistości, a także mniej znanych obywateli Rzeczypospolitej³, bądź też osoby spoza granic naszego kraju⁴. List dedykacyjny z reguły był umieszczany na początku dzieła, które Modrzewski zamierzał szczególnie polecić adresatowi.

Największą grupę wśród tego gatunku stanowią listy dedykacyjne, których adresatem uczynił Modrzewski króla Zygmunta II Augusta. Swoją treścią i różnorodnością tematów dowodzą wielkiego szacunku i jednocześnie zażyłości łączącej władcę z Andrzejem Fryczem.

Chronologia tychże listów przedstawia się następująco:

- 1 Epistula ad Sigismundum Augustum – 01. 01. 1543 r.
- 2 Epistula ad Sigismundum Augustum – 20. 06. 1546 r.
- 3 Epistula ad Sigismundum Augustum – 01. 03. 1551 r.
- 4 Epistula ad Sigismundum Augustum – 31. 07. 1551 r.
- 5 Epistula ad Sigismundum Augustum – 1553 r.
- 6 Epistula ad Sigismundum Augustum – 12. 1565 r.

* Artykuł ten został napisany na podstawie pracy magisterskiej *Listy Andrzeja Frycza Modrzewskiego*.

¹ Podstawę do analizy listów stanowiła edycja: *Andreae Fricii Modrevii Opera omnia*. Edidit Casimirus Kumaniecki. Vol. 1-5. Warszawa 1953-1960.

² Zob. *Epistula ad legatos ad concilium christ.* vol. 1 s. 291; *Epistula equitibus Poloniae* vol. 2 s. 143.

³ Zob. *Epistula Ioanni a Lasko* vol. 5 s. 305; *Epistula ad Martinum Zalogam* vol. 1 s. 561.

⁴ Zob. *Epistula Bonifacio Amerbachio* vol. 5 s. 309, 311, 313, 316; *Epistula Paulo papae IV* vol. 3 s. 195; *Epistula Pio papae V* vol. 5 s. 184.

Listy dedykacyjne wykorzystane w tym artykule można usystematyzować w następujący sposób:

- a) listy o tematyce religijnej dotyczące zwołania soboru narodowego w Rzeczypospolitej, soboru powszechnego w Trydencie, pogodzenia różnych grup wyznaniowych społeczeństwa polskiego, przeprowadzenia reform w Kościele;
- b) listy o tematyce społeczno-politycznej dotyczące zmienionego i jednakowego prawa dla wszystkich obywateli, przedstawiające ówczesne społeczeństwo Rzeczypospolitej;
- c) listy związane z wydaniem dzieła *De Republica emendada*;
- d) listy dotyczące spraw osobistych Andrzeja Frycza Modrzewskiego.

Przy omawianiu korespondencji Modrzewskiego posłużono się metodą analizy literacko-historycznej. Sposób ten pozwala współczesnemu odbiorcy poznać bliżej sylwetkę samego autora, bądź też adresata listów na tle epoki. Ponadto stanowi możliwość postawienia autora i listów na tle wydarzeń społeczno-politycznych, którymi żyło społeczeństwo Odrodzenia.

Pierwszy z zachowanych listów do króla Zygmunta II Augusta napisał Modrzewski 1 stycznia 1543 roku. Jest to zarazem przedmowa do utworu *Lascius sive de poena homicidii oratio prima*. Sama mowa stanowiła debiut pisarski Modrzewskiego. W liście tym autor porównuje króla Zygmunta Augusta do Publiusza Korneliusza Scypiona Emilianusa⁵, który jako młody chłopiec ubiegał się o urząd edyla. Modrzewski widzi analogię między dwiema postaciami w tym, że Zygmunt August został ukoronowany na władcę w wieku 10 lat. Sam ród królewski Augusta dostarczał przykładów godnych naśladowania i przyjęcia miana "ojca ojczyzny". Przykład ojca króla Zygmunta I i innych sławnych przodków królewskich, poparty naukami filozoficznymi, miał ugruntować w młodym władcy zalety moralne i pobudzić do dzielności w niepowodzeniach. Naczelne zadanie następcy tronu jako ojca narodu, według autora, to strzeżenie pokoju, który jest wartością najwyższą.

W liście tym Modrzewski zajmuje się również sprawą kary za męzobójstwo. Powodem jest zdecydowane stanowisko w tej kwestii 18-letniego wówczas króla Zygmunta Augusta, który w czasie obrad w Piotrkowie (18. 01 – 28. 02. 1538 r.) oświadczył, że konieczne są dwa rodzaje kary za męzobójstwo: zasądzić wyrok dla zabójców tych senatorów, którzy opowiedzieli się za taką karą. Pieniądze natomiast powinny wystarczyć na okupienie zabójstw dokonywanych na zwolennikach główszczyzny. Modrzewski popiera stanowisko monarchy. Uważa, że za wszelką cenę

⁵ Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus (185-129), wybitny wódz z okresu III wojny punickiej. W 151 r. walczył jako oficer w Hiszpanii, w 149 w Afryce. W 147 r. otrzymał godność konsula. W 146 r. zdobył i zburzył Kartaginę. W 134 r. po raz drugi wybrano go konsulem (zob. *The Oxford Classical Dictionary*. Edited by N. G. L. Hammond & H. H. Scullard. 2nd ed. Oxford 1970 s. 342).

należy dążyć do zaprzestania rozlewu bratniej krwi, gdyż dzięki temu poprawi się sytuacja wewnętrzna zwaśnionej Rzeczypospolitej.

List ten jest dedykacją i równocześnie stanowi panegiryk na cześć młodego władcy. Za jedyny cel stawia sobie Modrzewski danie Zygmuntowi II utworu, który będzie wyrazem szacunku dla władcy oraz nakłoni króla do poparcia reform społecznych. W królu bowiem upatrywał sojusznika dla podjętych przez siebie spraw. Nader skromnie pisze autor o własnych możliwościach literackich. O samym dziełku pisze niemalże z zawstydzeniem i wielką skromnością. List ten ma świadczyć o chęci służenia królowi i Rzeczypospolitej.

Do króla Zygmunta Augusta skierował Modrzewski drugą przedmowę do utworu *Querela de contemptione legis divinae in homicidas*. Napisał ją w Krakowie 20 czerwca 1546 roku. Przedmowa ta stanowi dedykację dla władcy. Wraca tu autor do nierozstrzygniętego problemu główszczyzny. Mimo przeciwstawienia się prawu okupu za męzobójstwo ze strony dużej części szlachty, w tym także króla i jego następcy, nadal prawo to obowiązywało. Za taki stan rzeczy wini pisarz przestarzałe i złe prawa, które ograniczają zakres władzy królewskiej, a także gwarantują zabójcom bezkarność⁶. Prawo jako narzędzie sprawiedliwości ma się przyczynić do wzmocnienia władzy królewskiej. Można zatem zauważyć, iż dążenia Modrzewskiego w dziedzinie prawnej są zbieżne z postulatami szlacheckiego stronnictwa egzekucyjnego. Mimo czteroletniej walki o wprowadzenie jednakowej kary za męzobójstwo, miał on świadomość tego, że słuszna sprawa nie jest w pełni wygrana. Widząc bezsilność swych protestów, Frycz stara się odwoływać do "trybunału rozumu". W tym czasie jego postawa ideowa nacechowana jest radykalizmem. Oratorstwo pisarza natomiast przepełnione jest pouczającą i emocjonalną perswazją. Autor idzie tu za starożytną retoryką i jej przedstawicielami, na przykład za Cyceronem, którego retoryczną zasadą było *docere et movere*. Nie bez znaczenia pozostają również elementy psychologiczne. Przypisuje im Modrzewski siłę dowodową. Przedstawiony w liście obraz niewinnej śmierci miał wzruszyć winowajcę, pospolitego szlachcica, dla którego życie ludzkie nie miało większej wartości. Fryczowi nie jest obce takie zjawisko jak *congeries* – wiele myśli na dany temat. Dotyczy to również tego listu, gdzie autor ciągle obraca się wokół sprawy bezkarności morderców i złych praw, które sprzyjają jedynie wzrostowi zabójstw. Chociaż Frycz wyraźnie wskazuje na objawy zła, to jednak przy argumentowaniu cechuje go powściągliwość. Styl ten, mimo swej prostoty, jest wielce wymowny.

Wbrew zapewnieniom, iż nie powróci do rozważań na temat kary za męzobójstwo, zajął się Modrzewski tą sprawą w latach 1556-1557⁷.

⁶ Zob. B. K o s m a n o w a. *Modrzewski i jego przeciwnicy*. Warszawa 1977 s. 80.

⁷ Por. *Epistula equitibus Poloniae* vol. 2 s. 143.

Królowi Zygmuntowi Augustowi dedykował Modrzewski całe swoje dzieło *De Republica emendanda*. Dedykacja ta zawarta jest w liście skierowanym do monarchy 1 marca 1551r. z Krakowa. Autor nawiązuje do sukcesji tronu po Zygmuncie I Starym oraz do ówczesnej sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej. Wówczas nieustannie wzrastało zagrożenie ze strony Turków i Tatarów, a także ze strony Rzeszy Niemieckiej⁸. Do trudności zewnętrznych dołączyły się niepokoje społeczne wewnątrz kraju⁹. Jeszcze bowiem za panowania Zygmunta Starego nasiliły się starania szlachty o zupełne uzależnienie mieszczaństwa i chłopstwa. Co więcej, zaistniał również konflikt między drobną szlachtą a magnaterią i duchowieństwem. Chodziło tu szlachcie o ograniczenie możnowładztwa. Ponadto nawiązuje pisarz do szlacheckiego programu zreformowania Polski z lat 1550-1560. W owym czasie szlachta żądała uporządkowania skarbu, kodyfikacji prawa, uwolnienia od danin i podatków na rzecz Kościoła oraz zrzeczenia się egzekucji dóbr. Naprawa Rzeczypospolitej stawała się koniecznością dla króla. Aby ustrzec się przed grabieżami i morderstwami oraz naprawić błędy przodków, którzy nie potrafili ukrocić rozbojów, pisarz zaleca królowi zmianę i zaostrzenie praw. Andrzej Frycz, mając nadzieję, że wszystkie jego napomnienia i zalecenia znajdą zrozumienie u króla Zygmunta Augusta, jemu właśnie zadedykował swe dzieło *De Republica emendanda*. Spodziewał się, że monarcha udzieli mu poparcia i stanie się gorącym zwolennikiem zaproponowanych reform.

W liście tym powtarzają się elementy panegiryczne. Autor zwraca się do władcy z należnym hołdem i szacunkiem, zastrzegając się, iż w sposób niemalże szkolny rozprawia o wielu problemach. Z listu wynika wielkie zatroskanie o sprawy ojczyzny, o utrzymanie przez króla steru "tanti imperii in maximis fluctibus"¹⁰. Wszelkie rady i napomnienia pod adresem króla mają charakter diatryby. Autor był ceniony przez Zygmunta Augusta, dlatego też miał nadzieję, że jego rady i napomnienia nie pójdą na marne, lecz trafią adresatowi do przekonania. Modrzewski, będąc rzecznikiem zmiany stosunków społeczno-politycznych, dostrzegał jej znaczenie dla przyszłych losów Rzeczypospolitej.

Niemalże każdy list skierowany do władcy posiada stale powtarzające się elementy. Za przykładem retoryki Cycerona wykorzystuje autor topos dzielnych i prawych przodków (u Cycerona "maiores nostri"¹¹), których monarcha powinien naśladować. Innym jeszcze elementem spajającym był powód podjęcia nowego tematu (*causa scribendi*). Autor wychodził od rozważań nad Rzeczypospolitą

⁸ Zob. *Zarys historii Polski*. Pod red. J. Tazbira. Warszawa 1979 s. 168-230.

⁹ Szerzej: S. Arnold, J. Michalski, K. Piwowarski. *Historia Polski. Od połowy XV wieku do roku 1795*. Warszawa 1962 ss. 46-50, 56-62, 64-74.

¹⁰ Zob. *Andreae Fricii Modrevii Opera omnia* vol. 1 s. 20, 19.

¹¹ Cicero. *De off.* 1, 116.

szlachecką, niezupełnie jeszcze ukształtowaną. Po wzorce sięgał do starożytnych form państwa, szukał ich zwłaszcza u Platona i Cyserona¹². List ten jest pierwszą z dedykacji przesłanych władcy wraz z dziełem *De Republica emendanda*. Po nim przyszły następne, będące jak gdyby kontynuacją zapoczątkowanych tematów i problemów.

Około 25 czerwca 1551 roku drukarnia Łazarzowa w Krakowie wydała trzy księgi *Commentariorum de Republica emendanda: De moribus, De legibus i De bello*. Jeden z egzemplarzy swego dzieła przesłał Modrzewski Zygmuntowi Augustowi, a wraz z utworem list pisany 31 lipca 1551 roku. Jako sekretarz królewski pisarz doskonale orientował się w ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej Rzeczypospolitej. Choćby dlatego, że osobiście uczestniczył w wielu wydarzeniach¹³. O tych faktach wspomina Zygmuntowi II, występując tym razem w roli petenta. W związku z wydatkami poniesionymi przy druku dzieła zwraca się pisarz do króla z prośbą o mieszkanie w Krakowie i o roczną pensję, bądź też o urząd duchowny bez specjalnych duszpasterskich obowiązków. Nie mając protektora, Modrzewski sam prosi króla o zapewnienie mu warunków nieodzownych dla spokojnej pracy i życia pozbawionego trosk. List jest utrzymany w spokojnym i rzeczowym tonie. Autor występuje z prośbą jako wierny poddany, zawsze gorliwie i zapałem służący ojczyźnie. Nie próbuje zjednać króla pochlebstwami, ponad własne dobro przedkłada rzeczywistą poprawę sytuacji państwa i uzdrowienie stosunków w nim panujących.

Kolejny list adresowany do króla Zygmunta Augusta napisał Modrzewski z Krakowa w 1553 roku. Poprzedza on księgę *De ecclesia*. Treścią listu jest sytuacja zaistniała na terenie całej Europy w związku z szerzeniem się ruchu reformacyjnego. Obóz reformacji w Rzeczypospolitej rozbił się na poszczególne kierunki, co stało się przyczyną sporów religijnych¹⁴, przez co również powstawały różne ugrupowania i odłamy. Modrzewski nawiązuje do sporów religijnych, które doprowadziły do podziału Kościoła i godziły w samą społeczność. W trosce o zjednoczenie społeczeństwa Modrzewski postuluje powierzenie tego zadania soborowi powszechnemu. Widzi też konieczność udziału przedstawicieli Rzeczypospolitej w obradach soboru w Trydencie, argumentując to tym, że Polacy jako chrześcijanie mają prawo do współdecydowania o sprawach Kościoła. Pod adresem papieża i władców kieruje Modrzewski apel o wzięcie udziału w obradach soborowych oraz by uparcie dążyli do pogodzenia i uspokojenia świata chrześcijańskiego. W liście widać bezinteresowność autora i wielkie zaangażowanie w sprawę wiary, a także dążenie do wyeliminowania wszelkich nieprawidłowości w

¹² Por. P l a t o. *Pol.* 5, 473D; *Resp.* 473D.; C i c e r o. *De imperio* 1, 1; *Off.* 1, 25, 89.

¹³ Zob. M. K o r o l k o. *Andrzej Frycz Modrzewski humanista, pisarz*. Warszawa 1978 s. 134, 202.

¹⁴ Por. *Epistula Iacobo Uchanio* vol. 3 s. 69.

Kościele. Pisarz posługuje się formą postulatyczną, nie pozbawioną głębokich treści popartych przygotowaniem i dużą wiedzą religijną. Nawołując do zgody wewnątrz kraju, Modrzewski bierze na siebie rolę mediatora. Było to zbieżne z życzeniem króla Zygmunta Augusta, którego polityka wyznaniowa polegała m. in. na utrzymaniu się w roli arbitra w sporze między obozem reformacyjnym i katolickim¹⁵. Król powinien swoje starania skierować na sprawy Kościoła, gdyż tego żąda każdy z poddanych, ojczyzna i Bóg. Dla podkreślenia ważności zadania oczekującego władcę Frycz stosuje gradację. Jako racjonalista zaleca prowadzenie dyskusji, w których siła przytoczanych argumentów może decydować także w sprawach religijnych.

Przedmowę do pierwszej z czterech *Sylw* autorstwa Modrzewskiego również stanowi list do Zygmunta Augusta, pisany w Wolborzu w grudniu 1565 roku. Ma on charakter dedykacyjny z elementami postulatycznymi. W treści nawiązuje pisarz do sytuacji, w jakiej otrzymał od króla zadanie pojednania społeczności różnowierczej z katolicką. W celu naprawienia trudnej sytuacji w kraju i pojednania zwaśnionych stron Zygmunt August zlecił Modrzewskiemu rozpatrzenie spornych kwestii dogmatycznych, odnoszących się do pojmowania Trójcy Świętej. Chodzi tu mianowicie o wiarę w jednego Boga wyznawanego w trzech osobach. Zarówno katolicy, jak i protestanci opierają swoje dogmaty na Piśmie św. Nie negują też dorobku piśmienniczego Ojców Kościoła oraz znaczenia soborów. Tonem łagodnego żądania postuluje Modrzewski przeprowadzenie reform mających na celu pogodzenie różnowierców z katolikami. Było to możliwe dzięki temu, że władca nigdy ostro nie wystąpił przeciwko różnowiercom, ciągle zabiegając jedynie o utrzymanie spokoju.

Po przeprowadzeniu analizy listów dedykacyjnych adresowanych do króla Zygmunta II Augusta nasuwa się stwierdzenie, że Modrzewski pisał do władcy o tych sprawach, którymi zajmował się w okresie swojej działalności literackiej. Tak więc listy z lat 1543-1546 będą dotyczyły problematyki prawnej. Wówczas bowiem autor zajmował się rewizją przestarzałego prawa. Szczególnie ostro walczył z niesprawiedliwym prawem odnośnie do mężobójstwa. Domagał się jednakowego prawa dla wszystkich obywateli, przeciwstawiając się tym samym niesprawiedliwości społecznej. Widział bowiem krzywdę niższych stanów. Listy z lat 1551-1553 dotyczą tematyki społeczno-politycznej. Są one odzwierciedleniem problemów zawartych w całym dziele *De Republica emendanda*. Autor powraca do kwestii kodyfikacji prawa, piętnując ówczesne stosunki społeczne. Ostrze swej krytyki kieruje przeciwko szlachcie i magnaterii, widząc u tych warstw szczególne zakłamanie, brak politycznego wyrobienia, dążenie do bogacenia się, zaszczytów i życia ponad stan kosztem innych, uboższych warstw społecznych. W dedykacji

¹⁵ Por. J. T a z b i r. *Dzieje polskiej tolerancji*. Warszawa 1973 s. 125.

dla króla z roku 1565 roku mocniej dochodzą do głosu postulaty o treści religijnej. Autor widział bowiem, ile zła i nieszczęść przynieść mogą wewnętrzpaństwowe zatargi religijne. Skłócone od lat społeczeństwo Rzeczypospolitej podzieliło się na różne ugrupowania. Aby temu zaradzić, Modrzewski domaga się od króla Zygmunta Augusta pogodzenia i pojednania całej polskiej społeczności. Słabe wewnętrznie państwo mogłoby stać się przedmiotem napaści zewnętrznych, dlatego król winien za wszelką cenę dążyć do umocnienia państwowości. Można tego dokonać poprzez zmiany w administracji Rzeczypospolitej, poprawę obyczajów, zreformowanie Kościoła. Takie cele i zadania stawia Modrzewski przed władcą.

Niekiedy w listach przewijają się elementy autobiograficzne, np. w liście, w którym autor prosi władcę o polepszenie bytu dla siebie. Czyni to jednak z wielkim zażenowaniem i nieśmiałością, chociaż łączą go z królem serdeczne więzi. Należy jednak zauważyć pewną ewolucję w samej formie listu dedykacyjnego jako jednego z gatunków epistolograficznych. Wcześniejsze dedykacje dla Zygmunta Augusta zawierają wiele elementów panegirycznych, które stopniowo przybierają na sile. Dowodem są listy z lat 1551-1553, mające charakter diatryby. Podobnie jak inne listy Modrzewskiego, tak i dedykacje dla króla mają swe wzorce w starożytnej sztuce wymowy. Stąd też biorą się toposy: *mos maiorum*, *captatio benevolentiae*, topos skromności, braku talentu, zbyt małej wiedzy, obawy przed niesprostaniem tematowi. Pełnią one określoną funkcję, tzn. mają na celu zyskanie przychylności u odbiorcy tekstu. Miały one przede wszystkim pobudzić do działania i pokierować zamierzeniami króla. Dlatego konieczny był taki dobór argumentów, który by przekonał adresata o celowości poczynań autora, i tym samym poruszył ogół społeczeństwa.

WIDMUNGSBRIEFE AN ZYGMUNT AUGUST II

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der vorliegende Artikel beinhaltet eine historische Analyse der Zueignungsbriefe von Andrzej Frycz Modrzewski an den polnischen König Sigmund II August. Diese Briefe bilden in Bezug auf ihre inhaltliche Gattung ein gewisses Ganzes. In Fryczs Werk *Opera omnia* sind sechs an diesen Monarchen gerichtete Briefe enthalten, und sie sind es, auf deren Grundlage dieser Artikel geschrieben wurde. Ihre Thematik ist sehr mannigfaltig und steht in engen Zusammenhang mit dem gesellschaftspolitischen und literarischen Wirken Modrzewskis. Inhaltlich berühren sie die religiöse Problematik, z. B. die Einberufung eines allgemeinen Konzils in Trient, eines nationalen Konzils in der Adelsrepublik, die Reform der Kirche sowie die Aussöhnung der Katholiken mit den Andersgläubigen. Diese Briefe bilden eine Ergänzung und Bestätigung der These von den ausserordentlich weitreichenden und vielfältigen Interessen Modrzewskis, seinem Wirken, seinem Talent und umfangreichem Wissen. Fryczs Korrespondenz ermöglicht uns eine Annäherung an die Silhouette des Autors selbst sowie des Adressaten der Briefe auf dem Hintergrund der gesellschaftspolitischen Ereignisse im Leben der Renaissancegesellschaft.